

TERMINOLOGICAL PREREQUISITS TO CLOTHING ASSORTMENT MODELLING

APĢĒRBU SORTIMENTA STRUKTURĀLĀS MODELĒŠANAS TERMINOĻĢISKIE PRIEKŠNOSACĪJUMI

I.Krieviņš, E.Krūze

Atslēgas vārdi: apģērbs, ģērbs, tērps, drēbes, mode, sortiments, jēdziens, terminoloģija

Jebkuras zinātņu nozares vai teorijas kodolu veido tās pārstāvju apziņā dominējošie jēdzieni un ar tiem apzināto likumsakarību kopums. Jēdzienus, kas ir ne vien nominēti, bet arī definēti ar to raksturojošās intensijas (satura) un objektu ekstensijas (tvēruma) robežām, atzīst par terminiem. Ar terminu sistēmu, ko sauc arī par terminoloģiju, atveido nozares reāliju (objektu) sistēmu t.s. speciālā lietojuma valodā, kura atšķiras no vispārlietojamās valodas. Terminzinātnē jēdzienu uzskata par ārpusvalodisku kognitīvu vienību, ar kuru tiek apzinātas terminējamajam objektu tvērumam kopīgās pazīmes. [1] Līdzīgi, bet ne tik mērķsakārīgi kā terminoloģiskie jēdzieni, tiek apjēgti arī sarunvalodu balstošie jēdzieni, kaut gan tajos nereti saglabājas pirmsjēdzieniski tēlaino uztvērumu paliekas. Vispārlietojamās valodas jēdzienus apzīmē ar vārdiem, kuru svārstīgajām nozīmēm kā semantiskām vienībām pievēršas leksikologi, nevis terminologi.

Nozares terminologu un speciālistu uzmanības lokā nonāk gan vispārlietojamajai valodai piederīgo vārdu terminoloģisko nozīmju precizēšana, gan jaunu terminu darināšanas nepieciešamība [2]. Terminiem izvirzāmās prasības saista ar to sistēmiskumu, nozīmes precizitāti, formas īsumu, viennozīmīgumu, mononīmiskumu, kontekstneatkarību, emocionālo neitralitāti un citiem vārdu lietojamības kritērijiem, kas nav tik svarīgi sarunvalodā [3]. Starp vārdiem un terminiem nav negrozāmu robežu, jo vispārlietojamās leksikas vārdus izmanto terminu darināšanai, bet daudzi termini kļūst par vispārlietojamās leksikas vārdiem. Turklāt apģērbu terminoloģijā saikne starp vārdu un terminu nozīmēm ir ciešāka nekā no sarunvalodas mazāk atkarīgo zinātņu nozaru terminoloģijā. To apliecina pat sarunvalodas leksikas minimuma vārdnīcas, kurās apmēram 5 % vārdu ir saistīti ar tērpšanos [4]. Tulkojošajās vārdnīcās apģērbu leksikas šķirklīem pat nepievieno norādes par to piederību pie kādas nozares terminoloģijas, kaut gan to varētu skaidrot arī kā netiešu apstiprinājumu tam, ka scientioloģiski tērpšanās ir multidisciplināra parādība. Pilnveidojot apģērbu sortimenta terminoloģiju, nav iespējams apiet vispārlietojamās valodas prakses mantojuma problēmas, kuras lielākoties cēlušās no mainīgās apģērbu leksikas jēdzieniskā svārstīguma.

Latviešu valodā tekstilnozaru terminoloģijas koriģēšana sākās 1970-ajos gados, kad LZA Terminoloģijas komisijas ietvaros P.Blinkens organizēja tekstilterminoloģijas apakškomisijas darbību. Sākotnējo desmitgažu darbība vainagojās ar 14000 krievu un latviešu terminu vārdnīcas publikāciju 1989. gadā. [5] Latvijas tautsaimniecībai iesaistoties globālā tirgus ekonomikā un latviešu valodai nonākot ciešākā saskarsmē ar angļu, franču un vācu valodām, apģērbu un tekstiliju terminoloģija sadūrās ar jauniem izaicinājumiem. Paplašinoties zināšanām par tehnoloģiskiem jaunievedumiem, arī patērieciski apgūstot iepriekš nepazīstamus

tekstilizstrādājumus, nācās apzināt jaunus jēdzienus, kuriem bija jāmeklē latviskie apzīmējumi. Dažkārt bija jānovērš arī formālas neatbilstības starp bij. PSRS lietotajiem terminiem un ES ieteicamajiem terminiem, kā tas izriet, piem., no ES direktīvā aizlieguma [6] tekstilizstrādājumu šķiedru sastāva komercmarķējumos lietot oksimoronu „*mākslīgais zīds*”, it īpaši mākslīgo šķiedru vienlaidu filamenta (stīglas) vai filamentšķiedru nozīmē. Nemitīgi mainīgās tērpšanās jomā tomēr jāreķinās ar to, ka daudzām tēlaini uztveramām parādībām nav un varbūt nebūs iespējams radīt terminoloģiski precīzus vārdiskos apzīmējumus.

Metodoloģiskie apsvērumi

Terminoloģiskajā darbībā jāņem vērā vairāki, dažkārt grūti saskaņojami valodiskie, starpvalodiskie un ārpusvalodiskie principi, tostarp nozares skolu un starpnozaru jēdzieniskās atbilstības prasības. [7] Risinot terminoloģiskas problēmas, vienlaikus izmanto vairākas pieejas, piem., (1) sistēmisko pieeju no nozares reāliju un tās vispārinošo jēdzienu viedokļa; (2) loģisko pieeju, piem., definējot terminējamās jēdzienus; (3) lingvistisko pieeju, izraugoties valodiski piemērotākos terminējumus. Šīs pieejas apvieno semiotiskie priekšstati par vārdu un terminu signifikatīvo izcelsmi. [8] Cilvēku apziņā ārpusaules objektu, proti, signāla *s* un referenta *r*, semiotiskās attiecināšanas ciklu R_0 var skaidrot ar izteiksmi:

$$s R_0 r \rightarrow s R_1 \underline{a R_2 m} R_3 r,$$

kur *s* - signāls, t.i., akustisks, vizuāls u.tml. informācijas nesējs par referentu, piem., vārda skanējums vai rakstījums; *r* - reāliju referenti, t.i., atsevišķi ārējās pasaules materiālie vai nemateriālie objekti (priekšmeti un parādības); $\underline{a R_2 m}$ - zīme kā divpusējs vienums, kas cilvēka apziņā apvieno *a* - apzīmējošo (signifikantu) - un *m* - apzīmējamo (signifikātu); bet R_0 - semiotiskā, R_1 - «atspoguļojas», R_2 - semantizācijas un R_3 - «atspoguļo» relācijas (attieksmes). Līdzīgas atziņas par vārda un ar to apzīmēto reāliju jēdzienisko pastarpinātību ir atveidotas gan E.Vistera (*E. Wüster*) četraspektālajā jēdzienu terminēšanas modelī, gan Č.Ogdena un A.Ričarda (*C.K. Ogden, I.A. Richards*) „referenta – jēdziena – vārda” semantiskajā trijstūrī, kuru saista ar iepriekš pazīstamo G.Frēges (*G. Frege*) „denotāta – koncepta – zīmes [formas]” triādi un F. de Sosīra (*F. de Saussure*) ieviesto „signifikāta un signifikanta” vienotību. [9] Uz šiem vispārīgajiem principiem balstījās arī tekstilrūpniecības četervalodu terminu un definīciju izstrāde LZA TK datubāzē www.letonika.lv. [10] Tajā iestrādātos sortimenta pamatjēdzienu apzīmēšanas pamatojumus skar turpmākais temata apskats.

Konkrētais un vispārīgais

Saziņā konkrēto lietvārdu izvēli nereti nosaka leksikas semantiskie strukturējumi, piemēram, hiponīmu un hiperonīmu tēzauros (arī meronīmu un holonīmu, sinonīmu un antonīmu u.tml. vārdu kārtojumos) atbilstoši attiecīgo jēdzienu ģintsattieksmju (ģenerisko relāciju) hierarhijām vai aspektāli kombinējamām ontoloģijām. Piemēram, lietvārdu virknē, kas dilstošas konkrētības secībā izdalīta no ģintsattieksmju hierarhijas dendrītgrafa („koka”), «*Levi's*® 501 [džinsi] ⊂ džinsi ⊂ bikses ⊂ virsdrēbju lejasģērbs ⊂ ģērbs ⊂ apģērbs ⊂ [personiskā patēriņa] prece ⊂ izstrādājums ⊂ artefakts ⊂ objekts (priekšmets) » pirmais ieraksts ir viskonkrētākās nozīmes apzīmējums, kas attiecas uz vienu no 20. gs. pazīstamākajiem klasisko džinsu fasoniem. Vienīgi šādus *infima species*, proti, jēdzienu hierarhijas dekompozīcijas galiem piederīgos īpašjēdzienus, iespējams definēt tik konkrēti un nepārprotami (kaut gan ar samērā garu modeļa terminoloģisko aprakstu, piedevām

specificējot to ar attēliem, rasējumiem, piegriezumdetāļu šabloniem u.tml. tehnisko informāciju), lai to nozīme dotu pietiekamus priekšnosacījumus praktiskajai darbībai, ar kuru jāpanāk attiecīgi nodēvētā parauga realizējamība eksemplāros, kurus vismaz pircēji uztvertu kā vienveidīgus vai viņu pasūtījumam atbilstošus ražojumus. Ar īpašvārdam līdzīgu apzīmējumu (arī ar modeļa vai artikula numuru) konkretizētā fasona nosaukumam sekojošo hiperonīmu virknē pieaug lietvārdu abstraktums. Katrā nākamajā jēdzienu vispārinājuma pakāpē vājinās ar attiecīgo lietvārdu apzīmēto objektu priekšstatāmība, piemēram, komerciālai saziņai pietiekami vienveidīgā tēlā, no kā būtu atkarīga arī šī priekšstata turpmākā realizējamība vienveidīgos izstrādājumos. Kaut gan par tipiskiem džinsiem joprojām turpina uzskatīt *Levi's® 501* džinsus, tomēr to izskats atšķiras, piem., no tūkstošgades mijā populārāko hiphopa vai platgalu džinsu izskata. Kaut gan džinsi savukārt ir viens no populārākajiem bikšu veidiem, tomēr tipisko 20.gs. bikšu prototips vairākumam asociētos ar uzvalkbikšu izskatu, nevis ar džinsu izskatu. Te nebūtu apejams arī praktiskais skatījums, jo ar dažādu fasonu biksēm pārsātinātā apģērbu tirgū patērētājus, tirgotājus un ražotājus varētu maz interesēt „bikses” kā preču grupas kategorija to vispārinātā nozīmē. Komerciālos panākumus nosaka konkrēti bikšu fasoni, kuriem attiecīgajā laikā un vietā piemīt pietiekami augsts pieprasījums.

Atsevišķs valodas lietotājs savus tēlainos priekšstatus par kāda apģērba leksikas konkrētā lietvārda nozīmi varētu internalizēt atšķirīgi no citiem. Tādēļ par vienu no leksikogrāfijas un terminogrāfijas uzdevumiem uzskata šo individuālo nozīmju vispārinošu saskaņošanu, katru vārdu vai terminu skaidrojot ar attiecīgā jēdziena būtiskajām pazīmēm [2]. Ar saskaņotākiem jēdzienu skaidrojumiem un ar trāpīgākiem to vārdiskajiem apzīmējumiem īsteno kognitīvās un lingvālās taupības prasību. Tie balstās uz jēdzienu ontoloģisko iemitību (*inheritance*), pateicoties kurai ģeneriski atvasinātie apakšjēdzieni pārmanto virsjēdziena pazīmes, ja jau tām jāpaliek par šo apakšjēdzienu kopīgajām pazīmēm. Izziņā un saziņā jēdzieniskā iemitība palīdz apieties ar kādai iepriekš zināmai klasei piederīgu objektu tā, kā ar daļēji pazīstamu objektu, nevis tā, kā ar pavisam svešu izziņas objektu.

Jo vispārinātāka ir kāda vārda nozīme, jo kognitīvi metaforiskāks kļūst tās apzīmējums, kura sākotnējās motivācijas jēga laika gaitā varētu gaist. [11] Tas manāms, piemēram, izplūdušā ‘veļas’ jēdziena dažādo apzīmējumu izcelsmes atšķirīgajos motivējumos latviešu valodā un tās tuvākajās saskarvalodās: *veļa* (no latviešu vārda *velēšana*), *Wäsche* (no vācu vārda *mazgāšana*), *linen* (no angļu vārda *lini*), *белье* (no krievu vārda *balināšana*). 21. gs. sākumā intensionāli pagrūti definējamā jēdziena ‘veļa’ būtiskajām pazīmēm vairs nebūtu pieskaitāma nedz tās velējamība, nedz linība, nedz balināmība vai baltums, pat mazgājamības pazīmes obligātumam kļūstot apšaubāmam pēc vienreizlietojamās galda, gultas un miesas veļas izgudrošanas. Pastāvot problēmām ar vārda „veļa” definējamību, rodas šaubas arī par tā izmantojamību terminoloģijā. Svārstīgie priekšstati par apģērba preču nosaukumiem izraudzīto vārdu nozīmēm kļūst vēl izplūdušāki reklamisko metonīmu dēļ, kad reālijām piedēvē tādus patērieciski pievilcīgāko vērtību nosaukumus kā novitāte, skaistums, bauda, ekskluzivitāte, piem., vārdkopā *elegantais kreklis*. Šādus metonīmus varētu attiecināt gandrīz vai uz jebkuru reklamējamo preci. Arī ar apģērba zīmolu tēliem reklamējamās metonīmu nozīmes neizdotos identificēt ar lietiskām pazīmēm, izņemot paša zīmola logotipa pazīmi kā, piem., elipsēs *Pampers®* (citu autiņbikšīšu vidū), *Nike®* (citu treniņuzvalku vidū).

Sekojot V.Mihāčas (*W.Mihatsch*) skaidrojumiem, diahroniskā skatījumā konkrētās leksikas hiperonīmu nozīmes vēl iespējams saistīt ar attiecīgo objektu hiponīmiem, kurpretim jēdzienu hierarhijas augstāko līmeņu hiperonīmiem zūd

semantiskā saikne ar konkrētajiem hiponīmiem (tāds ir, piem., hiperonīms *lieta, thing, Ding* un tā zinātniskākie kvazisinonīmi *objekts, priekšmets* vai *vienums*) [12]. Sarunvalodā šādi hiperonīmi pārvēršas par fiktīviem lietvārdiem, kuru lietojumiem piemīt nenoteiktajam vietniekvārdam vai aizstājvārdam „kā-to-tur-sauc” raksturīgā indifferences vai ignorances konotācija. Šīs atziņas ļauj labāk izprast nozares ražojumu specifiskajās neiederīgo „dežurvārdus” nekonkrētību (piem., materiāls, process, priekšmets), nepieciešamību aizstāt kārtējos modes reklāmas metonīmus ar terminiem (piem., tvaikcaurlaidīga ārkā, nevis „elpojoša” ārkā) un arī faziloģiskās pieejas nepieciešamību izplūdušu jēdzienu skaidrošanai.

Apģērbu sortimenta balstjēdzieni

Vismaz t.s. dabisko kategoriju (piem., putnu, augu, krāsu) apzīmējumu vidū pazīstamākie lietvārdi attiecas uz īpašu jēdzienu hierarhijas starplīmeni, kuru pēc E. Rošas (*E. Rosch*) [13] publikācijām iesākts dēvēt par balstlīmeni (*basic level*). Tajā iegulst tiktāl vispārināmi jēdzieni, kuru loģiskā tvēruma (jeb ekstensijas) centru pārstāvošos objektus (reāliju eksemplārus) vēl iespējams priekšstatīt ar samērā vienveidīgu tēlaino prototipu vai ar kāda konstrukta stereotipu, kuru nākas pieņemt par attiecīgā vārda kognitīvi idealizēto pazīmju kopuma denotātu. Apģērbu leksikā prototipiskumu mēdz uzsvērt ar tādiem apzīmētājiem kā *klasiskais, tradicionālais, tipiskais, parastais* u.tml. adjektīviem. Tomēr pat lietpratējiem nebūtu viegli vārdiski formulēt savus tēlainos priekšstatus par konkrētiem apģērbu balstlīmeņa jēdzieniem. Ikdienā apģērbu leksikas vārdi runātājam nāk prātā no viņam vien pazīstamajiem apzīmējumiem, kurus viņš attiecina uz reāliju puduriem, kuros nejauši apvienojušas laikā un telpā epizodiski pamanītās, turklāt kognitīvi pašas vienkāršākās (lielākoties tuvības vai līdzības) tēlainās asociācijas, nevis šo reāliju definitīvi pamatotais tvērums, kā tam jābūt terminoloģijā.

Apģērbu sarunvalodas leksikā balstjēdzienu apzīmējumi, piem., tādi pazīstamākie lietvārdi kā *kreklis, bikses, mētelis*, tāpat kā to tulkojumi kultūrvēsturiski līdzīgo tautu valodās, patiešām, izrādās mazāk pārprotami nekā to hiperonīmi un hiponīmi. Tomēr, atšķirībā no E. Rošas aplūkoto dabisko kategoriju balstjēdzieniem, apģērbu leksēmu nozīmes destabilizē mainīgā kultūrvidē, komercdarbība un reklāma. Vājinot minēto kognitīvās lingvistikas empīrisko atklājumu vispārinājumus, nāktos atzīt, ka sarunās tādus apakškategoriju apzīmējumus kā *T kreklis* vai *džinsi* gadās dzirdēt tikpat bieži kā to balstjēdzieniem hiperonīmiski atbilstošos apzīmējumus *kreklis* vai *bikses*, kuri klausītāja iztēlē izraisītu pavisam savādākus tēlainos priekšstatus. Ar apģērbu kategoriju un apakškategoriju prototipu vizualizācijas paņēmieni ir īstenotas vairākas leksikogrāfiskas izstrādes. Te jāatgādina apmēram simts apģērba veidu šķirklis, kas iekļauti Latvijā pazīstamajā *Dorling Kindersley*® piecvalodu vizuālajā vārdnīcā [14], un tiem līdzīgos šķirkļus Oksfordas četervalodu vizuālajā vārdnīcā [15]. Šos vizualizācijas piemērus varētu papildināt ar profesionāļiem paredzēto K. Makkelvijas (*K. McKelvey*) rokasgrāmatu, kurā ir ap 1600 ilustrāciju [16], un ar autoritatīvās *Fairchild*® izdevniecības modes vārdnīcu, kurā ir ap 15000 šķirklis un 800 ilustrāciju [17]. Tomēr, salīdzinot minētos izdevumus, ikviens pamanītu atšķirības starp fasoniem, kas izraudzīti angļiski vienādi nosaukto prototipu ilustrēšanai, proti, ikviens pamanītu atšķirības vārdnīcu ilustratoru priekšstatus par viena un tā paša apģērba veida tipiskuma pazīmēm.

Sadzīves apģērbu leksikas nozīmju svārstīgumā un pēc izskata līdzīgo reāliju vārdisko apzīmējumu dažādībā iedziļinājās Nīderlandes valodnieki. [18] Viņu pētījums balstījās uz sieviešu virsdrēbju 9000 ģērbu paraugu attēlu un to parakstu iztvērumu no žurnāliem un katalogiem, kuri 1991. gadā bija publicēti Nīderlandē un

Beļģijā, proti, atšķirīgos flāmu valodas vārdu lietošanas paradumu areālos. Katra lietvārda lietojumu reģistrēja kopā ar to apzīmētā objekta attēlā nepārprotamo un tādēļ attiecīgajam referentam neapšaubāmi piemītošo pazīmju kombinējumu. Tādējādi, reģistrējot gan atsevišķa vārda nozīmju svārstīgumu, gan atributīvi līdzīgo referentu nosaukšanai izraudzīto vārdu dažādību, autori empīriski pamatoja (1) tematiski saistīto kategoriju šķiramības problēmas, kuras izraisa jēdzienisko robežu difūzums, un (2) vārdu un reāliju raksturošanai izraudzīto definitīvo pazīmju nelīdzvērtīgo preferējumu problēmas. Līdzīgas apģērbu leksikas problēmas pastāv arī latviešu valodā un tās saskarvalodās, kaut gan šo problēmu cēloņi un sekas tur izrādītos atšķirīgi. Iepriekš paredzams, ka apģērbu preču katalogiem izraudzītās latviskās leksikas deskriptīvās izpētes iznākumā nāktos samierināties ar konstatējumu, ka apģērbu vairumtirdzniecības nelatviskās vides dēļ katalogu tekstos dominē nevis saskarvalodām raksturīgā polinominējamība, bet gan tulkotāju idiolekta trūcīgums vai pat vārdlietojumu nevērības un prečziniskās nekompetences kļūmes. Šādu deskriptīvo pētījumu terminogrāfiskā vērtība (praktiskā izmantojamība) izrādītos apšaubāma, kas, cita starpā, ietekmēja preskriptīvās pieejas izvēli arī iztirzājamā temata izklāstam. Tomēr saskarvalodu terminogrāfijā reģistrētās polisēmijas un polinominējamības parādības nebūtu atstājamas bez ievērības. Aprobežojoties ar patvaļīgi vai nejauši izraudzītu atsevišķa apzīmējuma variantu, politerminējams šķirkļis kļūtu par terminogrāfiski nepilnvērtīgu risinājumu, kaut gan formāli to varētu attaisnot ar terminoloģijas mononīmiskuma prasību. Nozares terminogrāfiskajās izstrādnēs vēlams saglabāt saskarvalodas ekvivalenta sinonīmus, reizēm pat kvazisinonīmus, ja, piem., leksikogrāfiskāka rakstura izstrādnēs jākāpina starpvalodiskais informatīvums. Tas nepieciešams profesionāļiem, piem., saziņā ar klientiem, uz kuru pieredzi normētās apģērbu leksikas lietošanā nedrīkstētu paļauties.

No Nīderlandes valodnieku pētījuma izriet atgādinājums par sistēmiskuma prasību, kad no kāda semantiskā lauka vārdu kopas $\{Y_j\}$, proti, no tur iespējamajiem nominējumu vai terminējumu variantiem, jāizraugās trāpīgākais Y^* vārds, ar kuru nepārprotami nodēvēt atsevišķu R^* referentu (reāliju eksemplāru), kuram piemīt pazīmes, kas relevantas attiecīgā jēdziena $X^* = \bigcap x_i$ raksturotāju kombinējumam $\{X_i\}$ atribūtu kopā, tālab nereti atsakoties no tulkojošo vārdnīcu apšaubāmajiem ieteikumiem.

Vienkāršākajam nozares jēdzienu sistematizācijas [19] piemēram te izraudzīts G.Šnēgelsberga (*G.Schneegelsberg*) un līdzautoru pētījums par virsdrēbju un ārdrēbju jēdzienu vispārinājumiem vācu valodā. [20] Balstjēdzienu līmenim izdalīto 11 kategoriju vāciskajiem nominējumiem tur viegli piemeklēt latviešu valodas vārdu atbilstmes. Tās ir apmetnis (*Umhang*), kleita (*Kleid*), mētelis (*Mantel*), 'pulovers' (*Überzieher*), jaka (*Jacke*), veste (*Weste*), [virs-] kreklis (*Oberhemd*), blūze (*Bluse*), brunči (*Rock*), bikses (*Hose*) un arī divģērbs, proti, komplekts, kam tuvi ir franču *deux-pieces* un krievu *двоѣрка* apzīmējumi, bet kurš oriģinālā nodēvēts mazāk pazīstamā vācu valodas vārdā *Zweiteiler*.

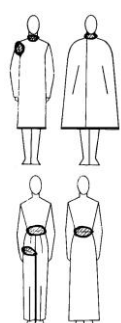
Virsdrēbju un ārdrēbju kategoriju pazīmes G.Šnēgelsberga skatījumā

Nr.	Pazīmes	Kategoriju numuri un nosaukumi											Kopā:
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
1.	Valkājamības apvidus:												
1.1.	aptver rumpi un (<i>daļēji</i>) kājas	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	4
1.2.	aptver tikai rumpi vai tā augšdaļu	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	0	5
1.3.	aptver iegurni un (<i>daļēji</i>) kājas;	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2
2.	Atveres ekstremitātēm (<i>kas nosaka kāju vai roku atveida atveidojumu valkātāja siluetā</i>):												
2.1.	kājām ir viena (<i>lejšmalas</i>) atvere,	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
2.2.	kājām ir 2 atveres (<i>starnes</i>);	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
2.3.	roku caurbāšanai plecāja atveru nav;	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
2.4.	roku caurbāšanai ir <i>roces, kostarp</i>	x	0	1	x	1	x	x	1	1	0	0	4
2.4.1.	~ roceļums bez piedurknēm,	0	0	x	0	x	0	1	0	0	0	0	1
2.4.2.	~ roceļums ar piedurknēm;	0	0	x	1	x	1	0	0	0	0	0	2
3.	Ģerba uzvelkamība:												
3.1.	apklājot plecāju vai ievēlot plecos;	x	x	x	x	0	x	x	x	x	0	0	(7)
3.2.	ievēlot plecos pāri galvai;	0	0	x	0	1	0	0	x	x	0	0	1
3.3.	aptverot iegurni;	x	0	0	0	0	0	0	0	0	x	x	(3)
4.	Valkājamības kārta augšģerbu slāņojuma:												
4.1.	pieder vienīgi ārējai kārtai,	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2
4.2.	iespējams vilkt virsū ko citu,	0	0	1	0	x	0	0	0	0	0	0	1
4.3.	valkā virs blūzes vai krekla,	0	0	0	0	x	1	1	0	0	0	0	2
4.4.	valkā zem jakas vai vestes;	0	0	0	0	x	0	0	1	1	0	0	1
5.	Dzimtatšķirība pēc priekšzaudares pogājuma veida:												
5.1.	sievietēm – virs kreisās pogu atmalas,	0	0	x	0	0	0	0	x	1	0	0	1
5.2.	vīriešiem – virs labējās pogu atmalas.	0	0	0	0	0	0	0	1	x	0	0	1
Kategorijai relevanto īpatpazīmju kopskaits:		∅	3	3	3	3	3	3	4	4	2	2	30
No tabulas var nolasīt, ka, piem., virsdrēbju 11. kategorija «Hose» = «bikses» ir identificējama kā virsģerbs ar divām pazīmēm, proti, «1.3. – aptvērums iegurnim un (kaut vai daļēji) kājām» un «2.2. - ar divām atsevišķām atverēm kājām», tās papildinot ar daļēji atkārtoto pazīmi «3.3. – ko uzvelk, aptverot iegurni».		D	A	K	M	P			K	B	B	B	
		I	P	L	Ē	U		V	L	R	R	I	
		V	M	E	T	L	J	E	K	Ļ	U	K	
		Ē	T	I	E	V	A	S	E	Ū	Ņ	S	
		R	N	T	L	E	A		K	Z	Č	E	
		B	I	A	I	R			L	E	I	S	
		S	S		S	S			S				

Vācu leksikas pētījumā izdalīto kategoriju jēdzieniskās atšķirības te atveidotas ar definitīvo pazīmju tabulu, kur autoru atziņas mēģināts apkopot pārskatāmākā veidā, vienlaikus pārliecinoties par tulkojumu nepretrunīgumu latviešu valodā. Sānu ailēs ir ierakstītas aplūkojamo kategoriju kopumu ģenerējošās pazīmes {X_i}, proti, šīs kategorijas pārstāvošo izstrādājumu valkājāmībā pamanāmākās patēriņpašības. To varianti apkopoti 5 pazīmju grupās: atveres ekstremitātēm (6 varianti), pogājumu 2 dzimtatšķirības, uzvelkamības 3 paņēmieni, valkājāmības 4 kārtas un 3 apvidi. Ailū (kolonnu) virsrakstos vispirms doti kategoriju nosaukumus aizstājošie jēdzienu numuri {Y_j}, kuru latviskojumi ir eksplicēti tikai tabulas lejas daļā, tā uzsverot apzīmējuma atkarību no jēdzienu veidojošajām pazīmēm. Tabulas rūtiņās ar loģisko patiesumvērtību «1» ir ierakstītas katrai kategorijai relevantās pazīmes, ar «0» - nerelevantās pazīmes, bet ar krustiņu ir iezīmētas sekundārās vai daļēji relevantās pazīmes, kuru patiesumvērtības varētu svārstīties robežās no 0 līdz 1. Tad ikvienā ailē (rūtiņu slejā) iespējams nolasīt atsevišķai kategorijai relevanto pazīmju kombinējumu, ar kuru nāktos formulēt attiecīgā jēdziena definīcijai nepieciešamo un pietiekošo raksturotāju kopumu.

Aplūkotā leksikas lauka kategorijām relevanto pazīmju necīgais skaits (3±1) vedina domāt, ka atributīvi tik ierobežotas jēdzienvēdes faktors kopā ar reāliju lietošanas biežumu u.tml. faktoriem ir veicinājis balstlīmeņa kategorijām piederīgo referentu vieglo atpazīstamību un to apzīmēšanai izraudzīto lietvārdu iesakņošanas sarunvalodā, neraugoties uz to, ka starp vairākām diferencējamo kategoriju difūzajām pazīmēm nav novelkamas negrozāmas robežas. Piem., pēc demonstratīvi slāņainās 1990-to gadu ģērbšanās modes pavisam izzudušas ir robežas starp padrēbju (pavelkamo virsdrēbju), virsdrēbju un ārdrēbju atšķirībām. Kompaktētākajā konstruktīvo pazīmju tabulā difūzās robežas starp G.Šnēgelsberga izdalītajām 10 kategorijām ir iezīmētas ar svītrlīnijām. Šī tabula veidota, sekojot apģērbu konstruktoru tradicionālajiem priekšstatiem par ģērbu balstvirsmas pazīmju (šeit 2 variantu, bet vispār – vismaz 5 variantu), aptvēruma atveru pazīmju (šeit 5 variantu) un uzvelkamības pazīmju (šeit –3 atdarāmības variantu) atributīvo kombinējamību ar to savstarpējā slāņojuma kārtu pazīmēm. Tas kopumā nosaka konstruktorus interesējošo balstpiegrieztnu apveidu un parametru izvēli (te jāatgādina, ka tabulā nav iekļautas guļamdrēbju un apakšdrēbju kārtas pazīmes un to kategorijas). Slāņojumu skatījumā neapšaubāmi nodalāmas izrādās vienīgi divas G.Šnēgelsberga kategorijas „apmetnis” un „mētēlis”, jo virs tām (kā virs jebkuriem ārgērbiem) neko citu nevelk. Pārējo plecģērbu varbūtīgo vai nominālo vietu to savstarpējā kārtojumā izdotos precizēt konstruktīvi (ar piegrieztnes virslaižu skaitliskajām vērtībām) vai stilistiski (ar fasona īpatnībām), tā izdalot, piem., apakšjakas, pajakas, virsjakas un ārjakas tās vispārinošās „jaku” kategorijas ietvaros. Līdzīgas slāņojuma apakškategorijas varētu izdalīt arī vestes, blūzes, kleitas, krekla, pulovera, brunču un bikšu kategoriju ietvaros.

Virsdrēbju un ārdrēbju vidū izdalīto balstlīmeņa 10 kategoriju konstruktīvās pazīmes.

Valkājamības apvidus un uzvelkamība		Kārta slāņojumā virs apakšdrēbēm		
Balstvirsmas, atveres ekstremitātēm	Atdarāmība	Padrēbes Paģērbī	Virsdrēbes Virsgērbī	Ārdrēbes Ārgērbī
P L E C Ģ E R B I	nerocētie	neatdarāmie		
	rocētie bez piedurknēm	atdarāmie		Umhang= <i>apmetnis</i>
	rocētie ar piedurknēm	(+pārmaucamie)	<i>Weste=veste</i> <i>Überzieher=pulovers</i> <i>Kleid=kleita</i>	
Nestaklētie gurnģērbī			<i>Bluse, Hemd=blūze, krekls</i>	<i>Jacke=jaka</i> <i>Mantel=mētēlis</i>
Staklētie bezstaru vai staru gurnģērbī			<i>Rock=brunči</i>	<i>Hose=bikses</i>

Kaut gan sadzīves apģērbu patērētājiem slāņojuma pazīmes vairs nešķiet tik svarīgas, cik svarīgas tās bija priekšteču tradicionālajos apģērbos, piem., 19.gs. etiķetes tērpos, tomēr jaunradītajos 21. gs. īpašuzdevumu apģērbos slāņojuma pazīmes gūst nebijušas funkcionālās nozīmes. Piem., tūristus nesvīdinošās siltumaizsardzības un pretlietus komplektos parasti paredz vismaz trīs ģērbu kārtas (apakškārtu (pie miesas), izolējošo viduskārtu un ārējo aizsargāulas kārtu), bet ASV armijas kaujinieku 3. paaudzes siltumaizsardzības komplektos ECWCS (*Extended Cold Weather Clothing System*) ir paredzētas pat septiņas ģērbu kārtas, ar kurām pielāgoties mainīgajiem laikapstākļiem, pat izdzīvošanai galēji bargos laikapstākļos.

Apakškategoriju pazīmju izvērsumus līdz fasonu nosaukumu¹ skaidrojamībai neizdotos atveidot tik pārskatāmi, kā to izdevās te panākt ar balstlīmeņa 10 kategoriju raksturojuma tabulām. Tomēr G.Šnēgelsberga pieeju apģērbu reāliju kategorizēšanai varētu sekmīgi izmantot kā viegli saprotamu metodoloģisku paraugu, kuram sekot, uzsākot sortimenta fragmentāros pētījumus. Jebkura pētījuma iesākumā allaž nākas ieviest kārtējo izpētes objektu terminējumus, definīcijas, klasifikācijas u.tml. loģiskos priekšnosacījumus, kas (tāpat kā kārtējo juridisko, normatīvi tehnisko u.tml. dokumentu preambulas) ļauj izvairīties no jēdzieniskām pretrunām ne vien paša autora turpmākajā izklāstā, bet arī izstrādes saistībā ar līdzgaitnieku un priekšgājēju veikumu, tā veicinot iepriekš uzkrāto zināšanu pārmantojamību.

Balstjēdzienu virsjēdzieni

Ikdienā vārdus *apģērbs*, *drēbes*, *drānas*, *tērps* un *ietērps* nereti lieto kā sinonīmus. Nozares terminoloģijā tie ir iepriekš minētos balstjēdzienus atšķirīgi apkopujošo virsjēdzienu apzīmējumi, kuru svārstīgās nozīmes mēdz izraisīt pārpratumus ne vien latviešu valodā, bet arī tās saskarvalodās. Minēto kvazisinonīmu holonīmiskās nozīmes nāktos šķirt, it īpaši tulkojot tekstus, kuru autori ar rūpīgiem vārdu izvēles pamatojumiem ir centušies mazināt tērpšanās tematikas atziņu sadzīvisko paviršību. Apģērzinību virsjēdzienu tulkojamības problēmu risināšana ir nobriedusi par neatliekamu uzdevumu līdz ar interneta, starptautisko preču klasifikatoru, datorvārdnīcu, e-komercijas katalogu u.tml. informācijas meklētāju izplatīšanos. Piemēram, *Tildes*[®] datorvārdnīcā latviešu valodas vārdam *tērps* ir sniegtas 17 atbildes angļu valodā, *ietērpam* – 12, *apģērbam* – 10, *drēbēm* – 10, *drānām* – 7. Bez sistēmiskāku risinājumu meklējumiem desmitiem atšķirīgi lietojamo angļu lietvārdu tulkošana ar latvisko kvazisinonīmu vienīgo aptuveno nozīmi '*apģērbs*' varētu traucēt nozares leksikas jēdzieniskajai precizitātei vismaz terminoloģiskos lietojumos. Šo neprecizitāti (neskaidrību) netieši apliecina un uztur arī LLVV [21] un viensējuma latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca [22], kur minēto kvazisinonīmu atšķirības nav formulētas pietiekami kontrastaini. Viens no paņēmieniem, ar kuru tērpšanās virsjēdzienu leksikā varētu atklāt vai ieviest aplūkojamo kvazisinonīmu semantiskās atšķirības, ir pievēršanās loģiskajām operācijām, ar kurām balstjēdzienus apkopo atšķirīgos virsjēdzienos, turklāt šķiramos apzīmējumus te saistot arī ar saskarvalodu ekvivalentiem raksturīgajām gramatiskajām formām.

***Garderobe*, *ietērps* u.tml. valkājamo lietu personīgo komplektējumu apzīmējumi**

Atsevišķas personas valkājamo priekšmetu kopumu, kuru uztver kā konjunktīvu virsjēdzienu (bikses, un kreklis, un cepure, utt.), apzīmē ar kopuma lietvārdu, kura holonīmiskajai nozīmei atbilstošajā jēdzienā iekļauto balstjēdzienu tvērumu ierobežo komplektējuma tiešā saistāmība ar **vienu** valkātāju. Tā tas ir, piemēram, angļiski un latviski līdzīgās nozīmes vārdos *wardrobe* un *garderobe* ('vienai personai piederošo ģērbu un aksesuāru kopums') vai *outfit* un *ietērps* ('ģērbu un aksesuāru kopums, ko uzvilks atsevišķa persona'). Šai kopuma lietvārdu semantiskajai grupai varētu pieskaitīt arī vārdus *ekipējums*, *uzkabe*, *komplektējums*. Modes teorijās nereti citētais franču poststrukturālisma semiologs R.Barts (*R.Barthes*), popularizējot F. de Sosīra (*F. de Saussure*) atziņas lietisko objektu semioloģijā, aplūkojamā veida virsjēdzienus saistīja ar ietērpuma objektu semiotisko

¹ Piemēram, uzvalkbikses, džinsi, šorti, bermudas, galifē u.tml. fasoni virsdrēbju bikšu veidus apvienojošajā kategorijā.

sintagmu (kā atsevišķa valkātāja kārtējo vai raksturīgo vizuālo vēstījumu), pretstatot to tērpsnās paradigmai (kā valkājamo objektu izvēles repertuāram) [23].

Apģērbs, drēbes u.tml. valkājamo lietu neskaitāmo kopumu apzīmējumi

Atmetot personiskās piederības ierobežojumu, valkājamo lietu plašākā tvēruma kopumu, kurš semiotiski tuvināms tā paradigmatiskajam skatījumam, bet loģiski būtu skaidrojams kā balstjēdzienus konjunktīvi un neizslēdzoši disjunktīvi apkopojošs virsjēdziens (proti, bezpersoniski vispārinātākā valkājamo objektu kopuma nozīmē „bikses, un/vai krekli, un/vai cepures, utt.”), apzīmē ar valkājamo lietu neskaitāmā kopuma lietvārdu kā, piemēram, ar angļiski, vāciski, krieviski un latviski daļēji līdzīgās nozīmes vārdiem *clothing* (ASV - *apparel*), [*Be-*] *Kleidung*, *одежда* un *apģērbs*. Gandrīz tādu pašu valkājamo lietu konjunktīvā un neizslēdzoši disjunktīvā kopuma nojēgumu var izteikt arī ar tādiem daudzskaitliniekiem kā latviešu valodas vārdu *drēbes* (poētiski – *drānas*²), angļu *clothes*, vācu *Kleider*, krievu *платье*. Gan daudzskaitlinieku, gan neskaitāmā kopuma lietvārdu forma nebūtu attiecināma uz singulāru referentu. „Neskaitāmā daudzskaitļa” (*mass plural*) paradoksu, kas izpaužas loģiskās pretrunās, lietojot angļu valodas plašākās nozīmes „vienskaitlinieku” *clothing* un nedaudz šaurākās ‘cilvēkbūtnēm paredzēto aptvērumu’ nozīmes „daudzskaitlinieku” *clothes*, iztirzāja A.Oheda (*A.E.Ojeda*), rosinot gramatiskā vienskaitļa un daudzskaitļa pretstatījumu papildināt ar to atvasinājumiem „*coplural*” un „*cosingular*”. [24] Ar tiem varētu leksikogrāfiski marķēt lietvārdus, kuru attiecinājumos uz kādu objektu kopumu nav svarīgi, cik un kādi pakārtotie objekti veido apzīmējamā kopuma jēdzienu. Tomēr, atšķirībā no saskarvalodu ekvivalentiem, ar latviešu valodas kopuma lietvārdu *apģērbs* reizēm apzīmē arī atsevišķu izstrādājumu kā singulāra un skaitāma jēdziena referentu, jo latviešu valodas prakse, šķiet, te nav tik prasīga pret skaitāmo un neskaitāmo hiperonīmu atšķirīgo lietojamību, kā tas ir salīdzināmo saskarvalodu praksē.

Ģērbs un citi skaitāmie hiperonīmi valkājamo vienumu vispārinošai apzīmēšanai

Atsevišķu valkājamo izstrādājumu, kurš vispārinoši apzināts izslēdzoši disjunktīva virsjēdziena nozīmē (jaka, vai krekls, vai cepure utt.), nāktos apzīmēt ar skaitāmu hiperonīmu kā, piemēram, ar latviski, angļiski un vāciski līdzīgās nozīmes vārdiem *ģērbs*, *garment*, *Kleidungsstück* vai ar krievu vārdkopu *изделие одежды*. Nebūtu noliedzams, ka sarunvalodā varētu iztikt bez skaitāmā hiperonīma *ģērbs*, ja jau mutvārdu saziņā priekšroka dota kognitīvi paviršāk apzināmajam konjunktīvajam virsjēdzienam, kuru mēdz izteikt ar vārdiem *apģērbs* vai *drēbes*. Tomēr speciālā lietojuma valodās bez disjunktīva rakstura virsjēdzienu hiperonīmiem iztikt ir grūti. Tos prasa uzturēt gan lietvārdu sistēma, kurā dominē skaitāmie lietvārdi, gan loģiski vienveidotās taksonomijas, kuras jāapgūst, sekojot eiropēiskās izglītošanas tradīcijām. Tāpat, kā mazizglītotajiem netraucē neziņa par savu taksonomisko piederību pie primātu kārtas, tā arī neprofesionāļi varētu iztikt bez *plecģērbu*, *gurnģērbu*, *augšģērbu*, *lejasģērbu*, *virsgģērbu*, *ārgģērbu* u.tml. klasifikatīvo terminu lietošanas.

² Ja ar vārdu *drāna* tiek vispārinoši terminēti plakaniskie tekstilizstrādājumi, proti, austie, adītie, tamborētie, mezglotie, saveltie vai ar citādu paņēmienu saliedētie tekstilmateriāli, tad iespējams, ka arī sarunvalodā varētu mazināties daudzskaitlinieka *drānas* lietojamība ‘*apģērba*’ poētiskajā nozīmē, piedevām vājinot vienkāršrunā iecienītā sinonīma *drēbe* lietojamību ‘*drānas*’ terminoloģiskajā nozīmē. Savukārt terminoloģiski varētu nostiprināties ar daudzskaitlinieku *drēbes* izteiktā jēdziena ‘*apģērbs*’ nozīme, par ko liecina atvasinājumi *drēbnieks*, *drēbniecība*, *drēbnīca*, *apakšdrēbes*, *ārdrebes*, *virsdrebes* u.tml. pazīstamākie termini.

Latviešu valodā jēdziena 'ģērbs' apzīmēšanai ir izmantota ne vien vārdkopa *apģērba gabals*, kas ir leksikogrāfijā iecienīts vācu valodas ekvivalenta kalks, bet arī profesionāļu vidū biežāk lietotais vārds *izstrādājums*. Šis vārds dominēja mācību grāmatās, kurās krievu valodas vārda *изделие* tulkojums bij. LPSR divvalodības apstākļos bija skaidri noprotams kā kontekstuāli noklusēto vārdkoku [*швейное*] *изделие* vai *изделие [одежды]* neatkarīgā daļa ar tolaik nepārprotamu jēdzieniski nepieciešamās singularitātes norādi.³ Turpretim vācu salikteņa *Kleidungsstück* burtisko tulkojumu ar vārdkoku *apģērba gabals*, kas atrodama jau 19. gs. vārdnīcās, pat pirmspadomju perioda drēbnieku rokasgrāmatās lietoja reti. Tehniskos tekstos, atšķirībā no leksikogrāfiskiem skaidrojumiem, šī vārdkopa, šķiet, radīja nevēlamo homonīmiju gan ar vārda *gabals* vispārējām (it īpaši uzskaites mērvienības) nozīmēm, gan ar šī vārda vairākām sevišķajām nozīmēm tekstilterminoloģijā, piem., *auduma gabals* - krievu *кусок ткани*, *svārku gabals* (precīzāk – [*brunču*] *slīpsleja*) - krievu *клин юбки*, gan arī homonīmijā ar citu ģērbu detaļu nosaukumiem, reizēm pat ar to okazonāliem pagaidu nosaukumiem [5]. Nerediģētos vai datorizētos priekštulkojumos šī homonīmija var radīt pārprotamus vai neveiklus izteikumus, kā tas gadījies, piemēram, kādā preču uzskaitījumā „~~2 gabali divgabalu [apģērba] gabalu no dotā [auduma] gabala~~”. Preču kombinētajā nomenklatūrā [25] leksēma *gabal(s)* ir sastopama 257 reizes, turklāt dažādās nozīmēs, bet kuru vidū nebija reģistrējama tās precīziniskajam kontekstam svarīgākā nozīme, proti, *gabalpreču* daudzuma mērvienības nozīme, kas nepieciešama arī ģērbu skaita apzīmēšanai. Protams, abi plašākās nozīmes vārdi *izstrādājums* un *gabals* nav ekvivalenti jēdzienam 'ģērbs', un šajā nozīmē tie nebūtu izmantojami kontekstneatkarīgajos preču klasifikatoros un citos terminoloģiskos lietojumos. Toties pietiekami precīzie, bet pārāk garie vārdkoptermini *apģērba gabals* vai *apģērba izstrādājums* pamatīgi apgrūtinātu jēdzieniski pakārtoto hipoterminu atvasināmību un lietojamību. Tādēļ angļu 'garment' un vācu 'Kleidungsstück' vārdiem ekvivalentā jēdziena terminoloģiskai apzīmēšanai latviešu valodā tika piedāvāts vienzilbes vārds *ģērbs*, kurš labāk par citiem variantiem atbilst tādām terminiem izvirzāmajām prasībām kā īsumam, starpvalodiskai saskaņojamībai un sistēmiskai hipoterminu atvasināmībai.

Kostīms plašākajā 'neikdienišķā ietērpuma' (kostīmtērpa) nozīmē

Kaut gan daži iedomājas, ka ar vārdiem *tērps* un *kostīms* apzīmētos jēdzienus varētu skaidrot līdzīgi iepriekš iztirzātā jēdziena 'apģērbs' saturam (intensīvai), lietpratēji pret to iebilstu. Ar šiem holonīmiem apzīmēto jēdzienu referentos objektus komplektē ne vien ar dažādiem ģērbu veidiem (kā apģērbu), bet arī ar apaviem, rotaslietām, aksesuāriem un pat ar ķermeņa pārveidojumu veidiem, piem., ar frizūru un grimējumu veidiem. Savukārt, salīdzinot holonīmu *tērps* un *kostīms* nozīmes savā starpā, nebūtu noklusējams, ka daudziem nozares speciālistiem te šķietamo sinonīmijas izjūtu ir viesuši paviršie tulkojumi no mācību grāmatām krievu valodā. Tur šos abus šķiramos jēdzienus mēdza apzīmēt tikai ar vienu vārdu, turklāt pašā krievu valodā daudznozīmīgo svešvārdu, *костюм*, kurš jau kopš 18. gs. ir aizstājis 'tērpam' tuvākās nozīmes senslāvu vārdu *одеяние*. [26,27] Latviešu valodā vārdu *tērps* un *kostīms* (vai *kostīmtērps*) nozīmju savstarpējo atšķirību sāk ietekmēt ne vien šo komplektējumu valkājāmības nianse, bet arī tiem ekvivalento angļu terminu nozīmes.

³ Saskaņā ar savulaik obligātā VS 15895-77 standarta definīciju „izstrādājums” (*изделие* vispār) bija rūpnieciskās produkcijas viens, kas ļauj tās daudzumu uzskaitīt gabalos vai eksemplāros.

Terminoloģiskā nozīmē angļu ekvivalentu *costume* (*kostīmtērps*) lielākoties attiecinā uz cilvēka ārieni pārveidojošo komponentu ansambli (salikumu), kuru izstrādā, lai lugas, kinoizrādes, koncerta, maskarādes u.tml. uzvedumos veicinātu izpildītājmākslinieka iespējas izteiksmīgāk attēlot viņa priekšnesumā atveidojamā tēla individualitāti ne vien daiļdarba personāža vidū, bet arī izrādes kopējā scenogrāfiskajā risinājumā. Scenogrāfisko faktoru iespaidā īsteni izrāžu kostīmi (kostīmtērpi) nav piemēroti valkāšanai sadzīvē bez papildu mākslinieciski tehniskiem pārveidojumiem. Aplūkojamā internacionālisma angļiskajos skaidrojumos piebilst, ka reizēm izrādiska rakstura kostīmus (kostīmtērpus) mēdz valkāt arī sabiedriskos pasākumos, kur ar neikdienišķāku tērpsanos ikvienam indivīdam dota iespēja apliecināt kādu no savas patības sevišķajām identitātēm, piemēram, etnisko identitāti. [28]

No itāliešu valodas nākušais latviešu valodas svešvārds *kostīms* ar vācu valodas starpniecību ir piesaistījis arī 20. gs. 'sieviešu divpriekšmetu komplektgērba' nozīmi (arī tādos salikteņos kā *bikškostīms* vai *peldkostīms*), bet ar krievu valodas starpniecību tam klāt nākušas vairāku funkcionālo komplektgērba nozīmes kā, piemēram, salikteņos *hidrokostīms* vai *pneimokostīms*. Par aizguvumiem no itāliešu vārda *costume* uzskata arī tā franču un angļu homogrāfus. Tomēr tur to izcelsme no latīņu valodas vārda *consuetudo* ir saglabājusi saikni ar sākotnējo 'paražas vai ieraduma' nozīmi (itāliešu *costume*, franču *coutume*, angļu *custom*). Vairākumam latviešu valodas lietotāju šādas etimoloģiskās asociācijas izrādītos svešas.

Ja angļu vārdu *costume* attiecinā uz vēsturiskajiem tērpiem, no kuru repertuāra izraugās apgērba un tā papildinājumu neikdienišķos komplektējumus, kurus jāvalkā, piem., etnisko grupu pārstāvjiem, lai stiprinātu savas tradīcijas un vienotību, tad 'etniskā *kostīma*' nozīmi jāprecizē ar vārdkopu *folk costume* (tāpat kā krievu valodā ar vārdkopu *народный костюм*), kuru latviski gan tulko atšķirīgi - ar salikteni *tautastērps*, sekojot vācu salikteņa *Volkstracht* veidojumam.

Latviešu tautastērpu vārdu krājums daudziem šķiet izkoptāks nekā pārējā ar tērpsanos saistītā leksika. Tomēr ierosinājumi izmantot latviešu tautastērpu priekšmetu nosaukumus, lai tos attiecinātu uz tērpsanās jaunievedumiem ir izrādījušies neproduktīvi kaut vai tādēļ, ka vairākumam LZA VI etnogrāfiskajā atlantā kartēto 19. gs. latviešu virsdrēbju apzīmējumu piemīt mūsdienu literārajai valodai nepieņemamas svešcilmes formas. [29] Latviešu tautastērpu reāliju kopumam pietrūktu arī daudzveidības, kas nepieciešama globālo tērpsanās pārmaiņu dažādības apzīmēšanai. Lai kontrastaināk nodēvētu nelatviskas izcelsmes kultūrlietas, priekšroka jādod internacionālismiem, historismiem un reģionālismiem [7]. Tā latviešu valodā ienākuši daudzi etnoloģiski internacionālisti, to vidū, piem., *parka* un *anoraks*, kas cēlušies no latviešiem tālo aleutu un eskimosu etnogrāfismiem. Savi etnogrāfismi, šķiet, jāpataupa arī latvisko reāliju kontrastainākai nominēšanai ne vien dzimtajā valodā, bet arī cittaustu valodās, kā tas īstenojās, piemēram, ar latviskiem (letismiem) *sakta* un *villaine*, kuri ar krievu valodas starpniecību savulaik bija labi pazīstami bij. PSRS speciālistu vidū.

Tērps un ar to apzīmējamā jēdziena objektu paplašinātais tvērums

Atšķirībā no vārda *kostīms* (jeb *kostīmtērps* - 'scenogrāfiskās vai citādi neikdienišķās lietojamības tērpa' nozīmē), par to plašākās nozīmes vārdu *tērps* ieteicams attiecināt uz visu sensori uztveramo ķermeņa pārveidojumu un papildinājumu kopumu. Semiotiskās situācijās ar tērpa redzamajām pazīmēm var paust pietiekami daudz informācijas, kas tās valkātajam palīdz ievirzīt vēlamajā gultnē savu saziņu ar apkārtējiem. Arī vērotāji to prot uztvert kā vēstījumu, kuru raida gan svešinieka izskats, gan kādas paņiņas pārveidotā āriene, līdz ar to ļaujot viņiem

atturēties no vārdiskām iztaujām par vizuāli signalizēto, jo iztaujas par personisko varētu apgrūtināt gan iepazīšanās fāzi, gan īslaicīgu saziņu. Vairākumam indivīdu, it īpaši pilsētvidē, piemīt ar tērpiem deklarējamo identitāšu daudzējādība un nepastāvība. Bieži mainās viņu dzīves veidi, viņu piederība pie atšķirīgām profesionālām vai ārpusdarba nodarbēm, mainās arī viņu periodiskās aizraušanās ar dažādiem izklaides, sportošanas vai vaļasprieka veidiem. Tērps un ar to radītais sociālais tēls līdz iedvest paļāvību uz valkātāja deklarēto identitāti, tā iedibinot vēlamās sadarbības vai citādu attiecību gaidas. Tik daudzpusīga nojēguma izteikšanai arī citās valodās ir nācies izraudzīties kādu semantiski tuvāko kopuma lietvārdu. Piem., angļu valodā tas bija daudznozīmīgais vārds *dress* [30], kuram iztīrāmā nozīmē dod priekšroku akadēmiskajās aprindās. Tomēr angļu lietvārda *dress* tradicionālo lietojumu nozīmes tur nācās paplašināt, lai jēdzieniski neierobežotu, piem., dažādību, kas nepieciešama daudzo tērpšanās faktoru kultūrvēsturiski padziļinātākai izpētei. Ja uz semantiski šādi paplašināto jaunjēdzienu ‘*tērps*’ krietni holonīmiskāk attiecinātu arī latviešu vārdu *tērps*, tad modificētā jēdziena referentu tvērumā jānonāk ne vien šķietami sinonīmiskās nozīmes *apģērba* objektu sastāvdaļai, bet arī rotaslietām, somām, smaržām, frizūrām, protēzēm, acenēm, grimmiem, tetovējumiem u.tml. cilvēka ārieni pārveidojošiem līdzekļiem. Te nebūtu noklusējams, ka pastāv tērpi bez apģērba kā, piemēram, ķermeņa apgleznojuma vakartērpi. Tepat jāatgādina arī par Āfrikas un Okeānijas iezemiešu kultūrām raksturīgajiem bezģērbu tērpiem, kurus, senāk saucot par „rotājumiem” (*adornment*), daudz pētījuši etnogrāfi un kultūrantropologi. Tieši ar šiem bezģērbu tērpu piemēriem izdotos uzsvērt Latvijas klimatiskajiem apstākļiem svešādo pieredzi, kas jāpatur prātā, lai cilvēku izskata aprakstos ņemtu vērā vārdu *tērps* un *apģērbs* holonīmiski atšķirīgo terminoloģisko lietojamību.

Gan tērpu adresālais iedalījums (vīriešiem, sievietēm, zēniem, meitenēm, militārpersonām, ugunsdzēsējiem utt.), gan tērpu funkcionālais iedalījums (viesībām, sportam, dienestam, izrādēm, ārstniecībai, aizsardzībai pret kaitīgām un bīstamām vides iedarbēm utt.) ir priekšnosacījums arī attiecīgos tērpus komplektējošo ģērbu iedalīšanai līdzteku apakšgrupās. Tādēļ īpašuzdevuma tērpus piederīgās sastāvdaļas apzīmējumu ar attiecīgo meronīmu mēdz papildināt ar komplektam kopumā piedēvētā holonīma apzīmējumu, kā tas ir, piemēram, meronīmu *bikses* holonīmiski precizējošā vārdkopā *LR NBS karavīru lauka uniformas bikses*. Kultūrvēsturiskos pētījumos ietērpuma apzīmējumus mēdz papildināt ar precīzām valkāšanas laika un vietas norādēm.

Uniforma vai formastērps?

Tērpu funkcionālo apakškategoriju vidū sevišķas terminoloģiskās uzmanības vērtas ir uniformas jeb formastērpi. [31] Latviešu speciālo lietojumu valodā saliktenis *formastērps* ienāca līdz ar 19. gs. drēbnieku rokasgrāmatām, kuras nereti papildināja Krievijas caru ukazi par obligātajām militārā un civilā dienesta „*formām*” (*форма одежды*). [32] Tomēr, lai īsāk un precīzāk izteiktu šiem tērpiem būtisko vienveidības pazīmi, piemērotāks šķiet angļu un vācu homogrāfa latviskojums *uniforma*. Ar to var mazināt saliktenī *formastērps* iekļautās leksēmas *forma* daudznozīmību. Vēl lielākā mērā tas attiecas uz vārdkopas *formas tērps* un it īpaši uz elipses *forma* skaužamo lietošanu vārdam *uniforma* sinonīmiskā nozīmē. Vārds *forma* vairāk nepieciešams citu nozares vispārīgo konstruktū un jēdzienu terminēšanai, piem., lai nodēvētu tādu formveides rezultātu kā ‘*tērps konusa formā*’. Apģērbzinībās ar vārdu *forma* pirmām kārtām nākas apzīmēt jebkuram tērpus, pat jebkuram ģērbam, nevis tikai „*formastērpus*”, piemītošo mākslinieciski tehniskā veidojuma *formu*, ar kuru

(estētiskā izpratnē) tēlaini izpaužas iecerei atbilstošs funkcionālais, estētiskais vai semiotiskais saturs.⁴ Piemēram, kārtējās uniformas jaunrades metu projekta fāzē parasti jāsalīdzina pasūtītāja formulētajām prasībām (estētiskajam „saturam”) vairāk vai mazāk atbilstošie realizējumi dažādās *formās*, proti, vairākos mākslinieciski konstruktīvo risinājumu variantos. Vārda plašākajā nozīmē *uniformas* (arī *formastērpi*) ir attiecināmas uz apģērba un tā papildinātāju semiotiski zīmīgiem komplektējumiem, kas paredzēti, lai nepārprotami liecinātu par to valkātāju profesionālo vai citādo nodarbošanos, reglamentēto sabiedrisko stāvokli vai piederību pie kādas organizācijas. Šajā nolūkā no izraudzīto materiālu un dekordetaļu komponentiem izstrādā vienveidojoša izskata un vienveidīgi konstruētu savrupģērbu un aksesuāru kopumu, kuru papildina funkcionāli un adresāli atšķirīgo komplektējumu reglamentētās valkājāmības noteikumi. Atšķirībā no saskarvalodu analogiem, LR militāro u.c. resoru tērpšanās reglamentu tekstos jāsaprot ar vairākiem terminoloģiskiem trūkumiem. [33] [34]

Vērā ņemama ir Dž.Kreikas [35] atziņa par to, ka „nemanāmās” varas un sabiedriskā viedokļa spiedienam uz indivīdu vienveidošanas nebūtu spēka, ja to nebalstītu sabiedrības locekļu disciplinēšanās griba, reizēm pat pārmērīga aizraušanās ar uniformām un ar to simboliskajām konotācijām, proti, ar hierarhiskās sakārtotības, disciplinētības, kolektīvisma u.tml. vērtību cildināšanu.⁵ Tas nosakot uniformu un kvaziuniformu nezūdošo klātbūtni arī 21.gs. apģērba kultūras pasaulē, kaut gan konflikti starp vienveidojošo un individualizējošo tur paliek spēkā tādā pat mērā kā pretrunas starp normēto terminu vienveidību un personīgo idiolektu dažādību.

Mode un stils

Kaut gan reklāmās ir vērojama tieksme sapludināt vārdu *mode*, *tērps* un *apģērbs* nozīmes, kā tas viegli pamanāms, piem., veikalu izkārtnēs vai plašsaziņas līdzekļos, tomēr pētnieku vidū nav šaubu par attiecīgo jēdzienu atšķirībām. Modes parādības ir par tērpšanās modīguma aspektiem plašāku socioloģisko, psiholoģisko, kultūrvēsturisko u.tml. pētījumu objekts. Ārīšķo pārmaiņu gaidas, kas spilgti raksturo attieksmi pret kārtējiem tērpšanās stiliem, caurstrāvo daudzas citas garīgās un sociālās dzīves sfēras. Sadzīvē ar vārdu *mode* parasti saprot īslaicīgu, ātri pārejošu popularitāti. Ja šo vārdu lieto komerciālā kontekstā un daudzskaitlī, tad ar to mēdz apzīmēt arī apģērba vai citu plaša patēriņa izstrādājumu paraugus, kurus popularizē vai reklamē kādā ierobežotā laikposmā. Piemēram, vārdkopā *sezonas modes* daudzskaitļa formu *modes* parasti attiecina uz komerciāli aktuālo fasonu paraugiem. Angļu un vācu valodā kārtējo sezonālo ‘*možu*’ apakšjēdziena šķīrumu no virsjēdziena ‘*mode*’, proti, šķīrumu no ‘regulāri atkārtoto pārmaiņu gaidu vispārīgākās parādības’, mēdz uzsvērt ar nenoteiktā un noteiktā artikula lietojumu. [36] [37]

Latviešu valodas leksikogrāfijā vārda *mode* skaidrojumi lielākoties ir aizgūti no vācu un krievu valodas ekvivalentu skaidrojumiem, piemēram, «mode ir noteiktas gaumes, noteiktu paradumu, ieskatu kopums noteiktā laikposmā» [19] vai «mode ir dinamisks, standartizēts masu uzvedības veids, ko nosaka kādā sadzīves vai kultūras

⁴ Ģērba forma ir tā izejmateriālu (lielākoties tekstildrānu) plastiskuma izpausmju sakārtojums cilvēka figūrai kustībā un miera stāvoklī samērīgā telpiskā veidojumā, kura virsmas faktūra, apveids u.c. komponenti ir saistīti vienotā tēlainā veidolā. Tuvināti to mēdz raksturot ar līdzību kādas ģeometriskās figūras (cilindra, konusa, sfēras), kāda priekšmeta (zvana, mucas), kādas rakstzīmes (T, X, 8, 0) izskatam vai siluetam.

⁵ Uz Dž.Kreikas paradoksāli formulēto jautājumu „Kurš kuru valkā: cilvēks uniformu vai ... uniforma cilvēku?” (*Do people wear uniform or do uniform wear people?*) tiek sniegtas atbildes par cilvēka ķermeņa ārējo un iekšējo pārveidojamību, ko var panākt ar uniformām, jo tās kaldinot ne vien „paklausīgo” ārieni, bet arī iekšēji disciplinētu personību.

jomā dominējošās gaumes normas». [38] Tomēr šiem skaidrojumiem izraudzīto atsauci uz ‘gaumes’ jēdzienu 20. gs. beigās sāka uzskatīt par provokatīvu, reizēm pat par neiecietīgu vai neobjektīvu, estētisko parādību raksturojamības līdzekli. Uz citādu atsauci balstās vārdam „mode” gandrīz ekvivalentā angļu vārda *fashion* īsais skaidrojums Oksfordas vārdnīcā: «mode ir kārtējais populārais paradums vai stils». Balstoties uz jēdzienu ‘stils’, modi var definēt kā «tērpos un citādā uzvedībā dominējošo stilu periodisko pārmaiņu parādību, kas specifiski izpaužas noteiktā sabiedrībā un laikposmā». [39] 1997. gadā Ņujorkā dibinātā sociālo zinātņu žurnāla “Modes teorija” redakcija savu publikāciju tematiku formulēja vēl plašāk: «mode ir kultūras veidojums personību izpausmei». [40] Mode ir tik daudzpusīga un universāla parādība, ka tās dažādos skatījumus grūti iesprostot vienā no fragmentējumiem, kuros nedalāmo īstenību sadrumstalojušas zinātņu nozares. Par modes parādību izpētei piemērotāko pieeju uzskata multidisciplināro vai vismaz interdisciplināro pieeju. Tomēr šādu pētījumu pārskatiem, cita starpā, izvirza grūti izpildāmo prasību panākt starpnozaru terminu saskaņotību.

Kopsavilkumam

Noskaidrojot pretrunas starp sarunvalodā un terminoloģijā atšķirīgi apzinātajiem tērpšanās jēdzieniem, te ir pamatoti ieteikumi to precīzākai apzīmēšanai ar nozares terminiem. Šie precizējumi likti pamatā tekstilrūpniecības četrvārdu terminu un to definīciju izstrādei LZA TK datubāzē www.letonika.lv. Nozares terminoloģijas valodiskā, starpvalodiskā un ārpusvalodiskā (jēdzieniskā) saskaņotība rada apstākļus profesionālu sekmīgākai sadarbībai jēdzieniski sakārtotākā vidē. Terminoloģiskā sakārtotība savukārt ir priekšnosacījums reāliju izziņas un izpētes modeļu turpmākai pilnveidojamībai, to izplatāmībai un pārmantojamībai lietišķās saziņas sfērā.

Literatūra

-
- 1 Weissenhofer P. Conceptology in terminology theory, semantics and word formation. - Wien: TermNet, 1995.- 270 p.
 - 2 ISO 860:1996 Terminology work -- Harmonization of concepts and terms. - Genève: ISO, 1996. - 6 p.
 - 3 ISO 704:2000 Terminology work -- Principles and methods. - Genève: ISO, 2000. - 38 p.
 - 4 Bušs O., Baldunčiks J. 1000 vārdu: Latviešu valodas leksikas minimums ar tulkojumu krievu un angļu valodā.- Rīga: Zinātne, 1991.- 48 lpp.
 - 5 Tekstilrūpniecības terminu vārdnīca / Sast. P.Blinkens, V.Bērziņa, I.Krieviņš; Atb. red. A.Blinkena.- Rīga: Zinātne, 1989.- 855 lpp.
 - 6 Directive 96/74/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 1996 on textile names // Official Journal of the European Communities.- 1997.- Vol.40.- L 32.- Pp.38-52.
 - 7 Skujiņa V. Latviešu terminoloģijas izstrādes principi / LZA Latviešu valodas institūts.- Rīga: Zinātne, 1993.- 224 lpp.
 - 8 Agejevs V. Semiotika.- Rīga: Jumava, 2005.- 208 lpp.
 - 9 Wüster E. Das Worten der Welt, schaubildlich und terminologisch dargestellt // Sprachforum 3.- 1959/60.- Nr. ¼.- S. 183-204.
 - 10 Krieviņš I. Tekstilrūpniecības 275 termini un definīcijas LZA TK datubāzē www.letonika.lv / Red. A.Blinkena.- Rīga: LZA TK, 2004.
 - 11 Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago: University of Chicago Press, 1980.- 243 p.
 - 12 Mihatsch W. Content words and function words in noun hierarchies // Workshop presentation at the 25th annual meeting of the German Linguistics Society (Deutsche Gesellschaft für Sprachwissenschaft) Munich: DGfS, 2003.- 12 p.
 - 13 Rosch E. Principles of categorization. // Cognition and Categorization / Ed. by E.Rosch and B.Lloyd.- Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1978.- Pp. 27-48.
 - 14 DK 5 valodu vizuālā vārdnīca / Tulk. M.Taube un I.Treskina.- Rīga: Zvaigzne ABC, 2003.- 400 lpp.
 - 15 Visual dictionary: English - French - German - Spanish.- Oxford; New York etc.: Oxford University Press, 1997.- 959 p.
 - 16 McKelvey K. Fashion source book.- Oxford etc.: Blackwell Science, 1996.- 266 p.

-
- 17 Calasibetta Ch.M., Tortora Ph., Abling B. The Fairchild Dictionary of Fashion.- New York: Fairchild Publications, 2003.- 522 p.
 - 18 Geeraerts D., Grondelaers S., Bakema P. The structure of lexical variation: meaning, naming, and context.- Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 1994.- 221 p.
 - 19 Begriffssysteme und ihre Darstellung: DIN 2331.- Berlin: Beuth, 1980.- 26 S.
 - 20 Schnegelsberg G., Pogoretschnik K., Beier F. Systematik der Jacken- und Mantelbegriffe // Bekleidung und Wäsche.- 1980.- Nr.23.- S.1458-1461; 1981.- Nr.1.- S.24-30; Nr.2.- S.82-86.
 - 21 Latviešu literārās valodas vārdnīca: 8 sēj./ Latvijas Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūts.- R.: Zinātne, 1972-1991.- Ap 4800 lpp.
 - 22 Latviešu valodas vārdnīca: Ap 25000 pamatvārdu / Atb. red. D.Guļevska.- R.: Avots, 1987.- 883 lpp.
 - 23 Barthes R. Système de la mode.- Paris: Seuil, 1967 = The Fashion System.- Berkley: Univ. of California Press, 1980 = Die Sprache der Mode.- Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1985.- 375 S.
 - 24 Ojeda A.E. The paradox of mass plurals <<http://linguistics.ucdavis.edu/FacultyPages/aeojeda/FrontPage>>
 - 25 Eiropas Komisijas Regula (EK) Nr. 1832/2002 par grozījumiem I pielikumā Regulai (EEK) Nr. 2658/87 par tarifa un statistikas nomenklatūru un kopējo muitas tarifu.- Rīga: TTC, 2005.- 1095 lpp.
 - 26 Основы теории проектирования костюма: Учеб. для вузов / Под ред. Т.В.Козловой.- Москва: Легпромбытиздат, 1988.- 352 с.
 - 27 Композиция костюма: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Г.М.Гусейнов, В.В.Ермилова, Д.Ю.Ермилова и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. -432 с.
 - 28 Eicher J. Clothing, costume, and dress. // Encyclopedia of Clothing and Fashion: 3 vols. Ed. Valerie Steele.- Detroit: Charles Scribner's Sons, 2005.- Pp. 270-272.
 - 29 Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда / М.К.Слава, А.А.Воолмаа, Э.В.Вундер и др. Под ред. Г.С.Масловой (отв. ред.) и др. – Рига: Зинатне, 1986. – 173 с. – В прил. 70 карт и 2 типолог. табл.
 - 30 Roach-Higgins M.E., Eicher J.B. Dress and identity // Clothing and Textiles Research Journal.- 1992.- Vol.10.- No.4.- Pp. 1-8.
 - 31 McNab Ch. Modern Military Uniforms.- London: Amber Books, 2000.- 224 p. = Макнаб К. Униформа современных армий: Иллюстрированная энциклопедия.- Москва: Изд-во Эксмо, 2002.- 224 с.
 - 32 Шепелев Л.Е. Титулы, мундиры, ордена в Российской империи. - М.: Наука, 1991.- 254 с.
 - 33 Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu ierindas un komandējošā sastāva formas tēpu un atšķirības zīmju apraksts un mantiskās apgādes normas: LR Ministru kabineta 1998-12-08 noteikumi Nr. 447 // Latvijas Vēstnesis: LR oficiālais laikraksts. – 1998. – 39. burtn. – Nr.367/368 (1998-12-11).- Lpp.13 (1245) – 28 (1260)].
 - 34 Noteikumi par apgādes nosacījumiem, normām un kārtību, kādā karavīri nodrošināmi ar finanšu un materiāli tehniskajiem līdzekļiem: LR MK 2003-09-16 noteikumi Nr. 519 // Latvijas Vēstnesis: LR oficiālais laikraksts. – 2003. – Nr.129 (2894).- (2003-09-19).- Lpp.13 – 28
 - 35 Craik J. Uniforms exposed: From conformity to transgression. – Oxford; N.Y.: Berg, 2005. – 256 p.
 - 36 Roach-Higgins M.E. Precision in terms related to fashion -- A criticism; Hamilton J. Precision in terms related to fashion -- A rebuttal // Clothing and Textiles Research Journal.- 1992.- Vol.11.- No.1.- P.92.
 - 37 Drengwitz E. Mode und Selbstdarstellung: Eine soziologische Studie über das heutige Bekleidungsverhalten der Frauen in der BRD: Dissertation zur Erlangung des Grades des Doktors der Soziologie der Universität Hamburg.- Hamburg: Pinneberg, 1986.- 270 S.
 - 38 Latvijas padomju enciklopēdija: 10 sēj.: Ap 60000 rakstu.- R.: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1980-1988.- Ap 7000 lpp.
 - 39 Zinātnes un tehnoloģijas vārdnīca.- Rīga: Norden AB, 2001.- 754 lpp. [I.Krieviņš: Apģērbu tehnoloģijas šķirkļi]
 - 40 Fashion Theory: The [Quarterly] Journal of Dress, Body and Culture / Edited by Valerie Steele Chief Curator, The Museum at the Fashion Institute of Technology.- New York: 1997 – ... [ISSN: 1362-704X]